

วารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Journal of Buddhist Studies Chulalongkorn University

ISSN 0858-8325 © ปีที่ ๑๘ ฉบับที่ ๒ พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๕๔

บทบรรณาธิการ

ทางสายกลาง

ความคิดตะวันตกมาจากตรรกวิทยาแบบตะวันตก ที่ก่อรูปและสร้างกันมาตั้งแต่สมัยกรีกโบราณ เป็นความรู้ ที่มีมาก่อนสมัยโสกราตีส หากความรู้ด้วยการใช้จริงใน สมัยโสกราตีสและเพลโต และสร้างเป็นศาสตร์ขึ้นใน สมัยอริสโตเติล หลังจากนั้นก็ใช้เป็นหลักในการหาความรู้ ของตะวันตกเรื่อยมา แม้จะมีการพัฒนาให้วิธีการอุปนัยมี ความสำคัญขึ้นไปในปรัชญาของฟรานซิส เบคอน จอห์น สจวต มิลล์ จนถึงการพัฒนาการทดลองและคณิตศาสตร์ เข้าด้วยกันเป็นหลักสำคัญในการหาความรู้ทางวิทยาศาสตร์ ในวิธีการของนิวตัน เรื่อยมาจนปัจจุบันทั้งวิทยาศาสตร์และ สังคมศาสตร์

ตรรกวิทยาตะวันตกที่ว่่านั้นมีลักษณะสุดขั้วหรือ แยกสิ่งต่างๆ ในลักษณะขาวกับดำ ไม่มีอะไรกลางๆ ทั้งนี้ เพราะกฎที่อริสโตเติลเรียกว่า กฎความคิด ที่ถือว่ามนุษย์ ทุกคนคิดตามกฎนี้ คือ สิ่งหนึ่งเป็นสิ่งที่ใดก็ต้องเป็นสิ่งนั้น สิ่งหนึ่งจะเป็นสิ่งที่ไม่ใช่สิ่งนั้นไม่ได้ ความคิดเช่นนี้เป็นการ แบ่งเด็ดขาดเช่น สุนัขต้องเป็นสุนัขเท่านั้นจะเป็นสิ่งที่ไม่ใช่

สุนัขไม่ได้ ความคิดเช่นนี้มีแนวโน้มไปในทางยืนยันตัวตน ที่ถาวร หรือไม่ก็ปฏิเสธเด็ดขาด คือต้องเป็น ก หรือ ไม่ใช่ ก. เท่านั้น ปฏิเสธสิ่งที่มีลักษณะเป็นกลางๆ หรือมีความ แตกต่างเป็นบางส่วน เช่นแบ่งความคิดเป็นตะวันตกกับ ตะวันออกตรงกันข้าม หรือแบ่งความคิดทางการเมือง เป็นอนุรักษนิยมกับเสรีนิยม ตรรกวิทยาแบบนี้ทำให้เกิด ความคิดที่จะคาดคะเนเอาให้ชัดเจนว่าสิ่งหนึ่งเป็นอะไร และ พยายามจัดสิ่งที่มีข้อแตกต่างเข้าอยู่ในฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด ไม่มีตรงกลางและไม่มีทางสายกลาง เมื่อพบตรรกวิทยาที่ ต่างกันก็เห็นว่าเป็นเพียงคำพูดเล่นลิ้น คำพูด เช่น สิ่งนี้เป็น คนก็ใช่ ไม่ใช่คนก็ใช่ จะนับว่าขัดกับตรรกวิทยาตะวันตก แนวทางดังกล่าว แต่ตรรกวิทยาแบบนี้ชี้ทางให้พิจารณา สิ่งที่ไม่ใช่สุดขั้วข้างใดข้างหนึ่งซึ่งมักไม่ใช่เหตุผลตาม ความหมายของตรรกวิทยาตะวันตกที่เด็ดขาด แต่เป็น เหตุผลแบบมีเงื่อนไขบ้าง และเป็นการพิจารณาที่ต้องอาศัย สิ่งอื่น เช่น ความรู้สึกหรือจิตสำนึก เช่นความสุขจาก ความเมตตากรุณาหรือจากทานที่ไม่อาจทำให้รู้ได้ด้วยการ

อ้างเหตุผล ศาสนามีอะไรมากกว่าการหาความรู้ด้วยเหตุผล ก็ด้วยการพิจารณาจากตรรกวิทยาแบบนี้ ซึ่งบางกรณีก็ต้องใช้คำพูด แบบที่ไม่อยู่ในกฎเกณฑ์ตรรกวิทยาตะวันตก ดังกล่าวข้างต้น การพิจารณาปัญหาจริยธรรมก็มีเรื่องทางสายกลางอยู่ตรงกลางของขั้ว ๒ ขั้วด้วยเช่นกัน

ทางสายกลางกับจริยธรรมของพระพุทธศาสนา

ในวงวิชาการด้านศีลธรรมในปัจจุบัน เรามักจะพูดถึงเกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรมซึ่งเป็นเกณฑ์ทางปรัชญาสาขาจริยศาสตร์ที่นิยมโต้แย้งกันเพื่อให้ได้เหตุผลว่าเมื่อมีการกระทำอย่างหนึ่งเกิดขึ้นและเราต้องตัดสินการกระทำนั้นในเชิงศีลธรรมว่า เป็นการกระทำที่ถูกหรือผิด ดีหรือชั่ว เราควรพิจารณาด้วยหลักการใด พวกหนึ่งเห็นว่าเจตนาเป็นหลักสำคัญ แม้ว่าเจตนาที่ดีนั้นเมื่อปฏิบัติแล้วเกิดผลร้ายด้วยเหตุใดเหตุหนึ่งก็ตาม เพราะเราควรตัดสินด้วยการดูว่าคนคนนั้นเป็นคนมีศีลธรรมหรือไม่ การกระทำบางครั้งก็เหลือวิสัยที่คนผู้เจตนาดีจะควบคุมให้เกิดผลตามต้องการได้ คนที่ตั้งเจตนาดีก็คือคนดี และการเป็นคนดีนั้นเป็นสิ่งพึงปรารถนาที่สุด เนื่องจากเมื่อพิจารณาโดยรวมแล้วเจตนาที่ดีจะทำให้เกิดผลดี กรณีที่เกิดผลเสียเป็นกรณีที่ควบคุมไม่ได้ แม้การพิจารณาจากผลที่เกิดขึ้นว่าดีหรือร้ายก็จะมีผลไม่ต่างกัน คือกรณีที่ควบคุมไม่ได้ก็อาจเกิดผลร้าย แต่การเกิดผลร้ายนั้นก็สมควรตัดสินว่าร้ายเท่ากันในทุกกรณี เพราะการเกิดผลร้ายด้วยเจตนาร้ายย่อมต่างกับการเกิดผลร้ายด้วยเจตนาดี การตัดสินโดยไม่นำเจตนาเข้ามาเกี่ยวข้องจึงเป็นการละเลยองค์ประกอบที่สำคัญของศีลธรรม คือความสามารถที่จะเลือกทำดีหรือชั่วของผู้กระทำ การตัดสินทางศีลธรรมตามหลักการนี้จึงเน้นที่การตัดสินคนว่าดีหรือชั่ว การกระทำที่เกิดผลร้ายโดยไม่เจตนาไม่นับเป็นการทำชั่ว เช่นการที่เราพยายามช่วยเพื่อนที่ป่วยหนัก และทำให้เพื่อนเสียชีวิตเพราะไปหาหมอไม่ทัน

หรือการที่เราพาเพื่อนไปหาหมอไม่ทันเพราะไม่มีรถรับจ้าง แม้จะเกิดผลร้ายคือเพื่อนเสียชีวิตก็ไม่ถือว่าผิดหรือชั่ว

ฝ่ายที่ถือผลการกระทำเป็นหลักตัดสินมองปัญหาในอีกส่วนหนึ่งคือเจตนาเป็นสิ่งที่ไม่อาจรู้ได้ คนหน้าเนื้อใจเสือสามารถหลอกให้คนอื่นเชื่อได้ว่ามีเจตนาดีทั้งๆ ที่เจตนาร้าย แม้แต่คนที่ตั้งเจตนาจะบอกว่าตนเจตนาดีคนอื่นก็ไม่รู้ว่าดีจริงหรือไม่ นอกจากนั้นหากใช้เจตนาตัดสินผู้กระทำก็จะไม่ระมัดระวังการกระทำของตนให้รอบคอบได้ เพราะไม่ต้องรับผิดชอบในผลที่เกิดขึ้น การใช้ผลเป็นเครื่องตัดสินยอมทำให้ผู้กระทำระมัดระวังและดำเนินการอย่างใคร่ครวญให้รอบคอบ การใช้ผลการกระทำตัดสินนั้นไม่ว่าผู้ตั้งเจตนาจะตั้งใจดีหรือไม่หากเกิดผลดีก็นับว่าเป็นประโยชน์เท่ากัน หากเกิดผลร้ายคนที่ตั้งเจตนาดีก็ต้องยอมรับว่าการกระทำของตนไม่ดี เพราะลำพังเจตนายังไม่บังเกิดผล แต่เมื่อลงมือกระทำก็ต้องรับผิดชอบต่อผลที่กระทำ โดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ขาดความรอบคอบหรือมีปัจจัยที่คาดไม่ถึง การตัดสินดีชั่วถูกผิดเป็นการตัดสินการกระทำไม่ใช่ผู้กระทำ และเราไม่รู้ว่าใครดีหรือไม่จนกว่าจะกระทำดี การกระทำจึงสำคัญกว่าผู้กระทำ หากเพื่อนเราเจ็บป่วยเราควรรีบพาไปหาหมอมากกว่าพยายามช่วยด้วยตนเอง และหากหารถรับจ้างไม่ได้ก็ควรหาวิธีอื่นด้วยนอกจากจะเอาแต่รอรถรับจ้างอย่างเดียว

การโต้แย้งในลักษณะนี้หากมองอย่างพระพุทธศาสนาก็เป็นเพียงการเอาชนะคะคานกันเท่านั้น เป็นการคิดแบบสุดขั้วซึ่งเป็นความนิยมของชาวตะวันตกที่ได้รับอิทธิพลความคิดสายกรีกโรมัน หากจะถามว่าต่างฝ่ายต่างรู้เหตุผลของอีกฝ่ายหนึ่งหรือไม่ก็คงตอบได้ว่ารู้เพราะทั้งสองฝ่ายที่มีเหตุผลมาอ้างได้มากมายนั้นย่อมไม่ใช่คนโง่เขลาเบาปัญญาจนไม่สามารถเข้าใจความคิดของฝ่ายตรงข้ามได้ ความคิดของฝ่ายใดมีข้อดีอย่างไรข้อเสียอย่างไรเป็นเรื่องที่ต่างฝ่ายต่างเข้าใจ แต่ก็ก็จะเอาชนะกันมากกว่าจะมุ่งนำข้อดีของทั้งสองฝ่ายมาเป็นแนวปฏิบัติ

พระพุทธศาสนานั้นแม้จะเน้นเจตนาเป็นหลัก และมุ่งสร้างคนดี แต่ก็คำนึงถึงผลคือประโยชน์ปัจจุบัน ประโยชน์ภายหน้า และประโยชน์สูงสุดคือพระนิพพาน การตั้งเจตนาดีก็คือการตั้งเจตนาโดยพิจารณาประโยชน์ ทั้งประโยชน์ตนและประโยชน์แก่ผู้อื่นคือพิจารณาที่จะไม่ให้เกิดโทษและให้เกิดคุณแก่ทุกฝ่าย หากเป็นคุณแล้วแม้จะต้องสละประโยชน์ตนก็ควรกระทำ หลักทาน และจาคะ ก็เป็นหลักการสละประโยชน์ตนดังกล่าว หากสละประโยชน์ตนได้ การหาประโยชน์โดยเห็นแก่ตัวหรือทำลายประโยชน์ผู้อื่น และส่วนรวมก็เป็นไปได้ยาก ชีวิตที่เน้นความพอดีและพอเพียงก็เป็นหลักพิจารณาประโยชน์ดังกล่าว นอกจากนี้หลักเจตนาและประโยชน์ดังกล่าวแล้ว พระพุทธศาสนายังเน้นหลักสติ ที่ทำให้เกิดความรอบคอบ และหลักปัญญา ที่ทำให้คนแสวงหาความรู้และทำการด้วยความรู้ ที่จะป้องกันไม่ให้เกิดผลร้ายจากการกระทำที่ไม่รอบคอบและขาดความรู้ แม้กระนั้นแล้วเพื่อให้เกิดความรอบคอบยิ่งขึ้น พระพุทธศาสนายังให้ฟังความรู้ของผู้รู้ซึ่งเป็นผู้รู้วิชาและรู้ถูกผิดดีชั่ว หากสิ่งที่จะทำเป็นสิ่งที่ผู้รู้สรรเสริญแล้วก็พอมั่นใจได้มากขึ้นว่าจะเป็นการกระทำที่ดี การพิจารณาความเห็นของผู้รู้นั้น นอกจากทำให้เกิดความมั่นใจแล้วยังเกิดความรอบคอบ ทำให้ผู้กระทำพิจารณาทบทวนสิ่งที่ จะกระทำ มีความยังคิดคือหยุดความคิดเพื่อพิจารณาแง่มุมอื่นๆ ที่ตนคาดไม่ถึงด้วย ซึ่งจะช่วยให้กระทำการโดยรอบคอบยิ่งขึ้น หากพิจารณาถึงเพียงนี้แล้วยังเกิดผลร้าย ผู้ตั้งเจตนาและกระทำก็ไม่ควรต้องรับผิดชอบทางศีลธรรม เพราะเหลือวิสัยที่มนุษย์ปุถุชนจะระมัดระวังได้ ต้องปล่อยให้เป็นเรื่องของกรรมของบุคคล

การพิจารณาเรื่องต่างๆ โดยเฉพาะการดำเนินชีวิตของมนุษย์นั้นในทางตะวันตกพวกที่ถือเจตนาเป็นหลัก มักจะถือว่าอะไรดี อะไรชั่ว รู้ได้ตั้งแต่ยังไม่เกิดการกระทำ ดีชั่วจึงมีลักษณะตายตัวและเป็นกฎ เมื่อเป็นกฎแล้วก็ต้องปฏิบัติหรือใช้อย่างเคร่งครัดโดยไม่คำนึงถึงผลที่จะเกิดขึ้น

เช่นหน่วยงานแห่งหนึ่งมีหน้าที่บริการประชาชน กำหนดเวลาทำการของหน่วยงานนั้น คือ ๘.๓๐ น.-๑๖.๓๐ น. ผู้มาติดต่องานคนหนึ่งเดินทางมาถึงเวลา ๑๖.๓๕ น. เนื่องจากการจราจรติดขัด เจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบก็ยังคงอยู่ที่สำนักงาน แต่ก็ปฏิเสธที่จะดำเนินการให้และทำให้คนผู้นั้นไม่สามารถดำเนินการต่อได้ทันจนเกิดความเสียหายแก่เขาอย่างมาก กรณีเช่นนี้เราอาจโทษผู้มาติดต่อว่า ไม่ได้ดำเนินการแต่เนิ่นๆ แต่บางกรณีการดำเนินการเช่นนั้นก็ทำไม่ได้ การยึดกฎเกณฑ์แม้จะเป็นเรื่องดี แต่ก็ควรคำนึงถึงผลด้วย หากคำนึงถึงผลเช่นนั้นแล้ว กฎการช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ อาจสำคัญกว่าเรื่องเวลาทำงาน แต่ถ้าพิจารณาโดยใช้ผลเป็นเครื่องตัดสินก็ย่อมคิดได้ว่าผลดีที่เกิดแก่ผู้มาติดต่อนั้นเป็นเครื่องแสดงว่าการกระทำดังกล่าวเป็นสิ่งที่ดีเพราะเกิดประโยชน์ แต่ถ้าคิดว่าหากยอมทำเช่นนั้น เมื่อพิจารณาในระยะยาวกำหนดเวลาราชการก็ไม่มี ความหมายและผู้ที่ควรริบมาให้ทันเวลาก็ไม่รับเพราะเหตุดังกล่าว ในที่สุดก็เป็นการเสียประโยชน์ยิ่งกว่า

กรณีเช่นนี้หากใช้หลักทางสายกลางก็ต้องรักษาเวลาให้เป็นไปตามกำหนดของราชการหรือหน่วยงาน กรณีที่จะดำเนินการให้หลังเวลาควรเป็นกรณีที่มีความจำเป็นหรือเร่งด่วนจริงๆ เท่านั้น กรณีที่มาดำเนินการในวันรุ่งขึ้นได้ ก็ควรให้มาดำเนินการในวันรุ่งขึ้นตามกำหนด กล่าวคือรักษาหลักการไว้เว้นเฉพาะกรณีที่หากไม่ดำเนินการจะเกิดผลร้าย โดยเฉพาะผลต่อส่วนรวม การดำเนินการเช่นนี้จะไม่เกิดผลเสียทั้งในระยะสั้นและในระยะยาวและไม่เสียหลักการ หลักการเกิดจากปัญญามนุษย์ แต่หลักการก็มีได้ก่อให้เกิดผลดีตามหลักการเสมอไป ย่อมเกิดผลต่างกันมากน้อยตามแต่กรณี มนุษย์ต้องใช้ปัญญาวินิจฉัยว่าการใช้หลักการในกรณีนั้นๆ อย่างไรจะเกิดประโยชน์อันประกอบด้วยสุจริตมากที่สุด

ทางสายกลางในพระพุทธศาสนาหมายถึงทางที่ไม่ใช่ที่สุดสองอย่างคือ กามสุขัลลิกานุโยค กับอัตตakilมกานุโยค

ข้างหนึ่งเอียงสุดเข้าไปในความสุขทางกาย อีกข้างหนึ่งเอียงสุดถึงกับทรมานกาย ทางสายกลางก็คือทางที่ไม่เอียงไปข้างใดข้างหนึ่ง ในชั้นโลกียะก็คือประมาณในความสุขทางกาย และไม่ใช้ชีวิตไปในทางทำร้ายร่างกายหรือทำให้เกิดทุกข์ ในแง่ปัญหาทางสายกลางเป็นทางแห่งปัญญาคือมรรคมืองค์ ๘ ที่นำไปสู่ความพ้นทุกข์ ทางที่เอียงสุดชั่วทั้งสองอย่างนั้นเป็นการดำเนินชีวิตที่เป็นมิจฉาทัฐฐิ และทางสายกลางคือมรรคมืองค์ ๘ นั้น เป็นลัมมาทัฐฐิ ธรรมทั้งหลายที่พระพุทธเจ้าทรงสอนเกี่ยวกับการปฏิบัติในชีวิตนั้นเป็นลัมมาทัฐฐิทั้งสิ้น คือสามารถใช้หลักในมรรคมืองค์ ๘ ซึ่งเป็นหลักทางสายกลางที่สูงสุดและครอบคลุมทั้งกาย วาจา ใจ

มาประยุกต์ในการพิจารณาตัดสินทางจริยธรรมได้ ในกรณีที่ทรงสอนเป็นข้อธรรมไว้แล้วก็พิจารณาเหตุผลได้ ในกรณีที่แปลกออกไปเนื่องจากยุคสมัยที่ต่างกับพุทธกาลก็ใช้เป็นหลักในการพิจารณาเฉพาะกรณีได้ นอกจากหลักเจตนาหลักประโยชน์และหลักความเห็นของผู้รู้แล้ว ตัวการกระทำจริงๆ ก็ต้องเกิดจากการพิจารณาโดยลัมมาทัฐฐิ ซึ่งมีแนวทางในการพิจารณา คือ มัชฌิมาปฏิปทาหรือทางสายกลาง อันได้แก่ มรรคมืองค์ ๘ องค์ประกอบในการพิจารณาปัญหาจริยธรรมของพระพุทธศาสนาจึงมีทั้งเจตนาซึ่งเป็นการคิดที่เป็นมโนสุจริตก่อนลงมือทำและมีทางสายกลางในการพิจารณาเป็นกระบวนการ

